

**İLHANLI HATUNU VE AMASYA DARÜŞŞİFASI
BANİSİNİN İSMİ VE HAYATI HAKKINDA YENİ
DEĞERLENDİRMELER**
**İL-DÛZMEN Mİ? İL-DÛŞ MU? YILDIZ MI? İL-
TÛZMİŞ Mİ? İL-DÛZMİŞ Mİ? İLDURMUŞ MU?**
NEW ASSESMENTS ABOUT THE NAME OF THE
KHATUN OF ILKHANID AND THE BUILDER OF
AMASYA DARÜŞŞİFA
IS IT IL-DÛZMEN? OR İL-DÛŞ? OR YILDIZ? OR İL-
TÛZMİŞ? OR İL-DÛZMİŞ? OR İLDURMUŞ?

Ahmet ÖZTURHAN*

Makale Bilgisi

Başvuru: 20 Aralık 2021
Kabul: 19 Ekim 2022

Article Info

Received: December, 20, 2021
Accepted: October, 19, 2022

Öz

Amasya Darüşşifası İlhanlılar Dönemi'nde Anadolu'da inşa edilen nadir yapılar arasında yer almaktadır. Kitabenin kapısında banisinin ismi yer almaktadır. Fakat araştırmacılar tarafından banisinin ismi İl-Dûzmen, İl-Dûş, Yıldız, İl-Tûzmîş, İldurmuş gibi farklı şekillerde okunmuştur. Amasya Darüşşifası banisi ve Sultan Olcâytû'nun eşi olan bu İlhanlı hatunun ismi dönemin kaynaklarında da farklı şekillerde yer almaktadır. İlhanlı hatunun isminin dönemin kaynaklarındaki yazılış şekilleri istinsah ve neşir hatalarından kaynaklı olmalıdır. Bu makalede Amasya Darüşşifası kitabesini okuyarak ve dönemin kaynaklarında geçen bilgilere bakarak Sultan Olcâytû'nun eşinin ismini doğru bir şekilde aktarmaya çalışacağız. Ayrıca bu İlhanlı hatununun hayatı, faaliyetleri ve çocukları hakkında çağdaş kronikleri inceleyerek bilgi vereceğiz.

Anahtar Kelimeler: Amasya Darüşşifası, Sultan Olcâytû, İlhanlılar, İlhanlı Hatunu.

Abstract

Amasya Darüşşiffa (hospital) is among the rare structures built in Anatolia during the Ilkhanids period. Its builder name is situated on the door of the inscription. However, her name has been read by researchers in different ways such as İl-Dûzmen,

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Batman Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü; ahmet.ozturhan@batman.edu.tr; ORCID: 0000-0001-5593-065X; Batman-Türkiye.

Îl-Dûş, Yıldız, Îl-Tûzmiş, Îl-Durmuş. Her name also takes place in different forms in the main sources of the period. The spelling of the Ilkhanid Khatun in the sources of the period must have originated from the errors of copying and publishing. In this study, we will try to convey the name of Sultan Olcâytû's wife correctly by reading the inscription of Amasya Darüşşifa and looking at the information in the sources of the period. In addition, we will provide information about the life, activities and children of her by examining contemporary chronicles.

Key Words: *Amasya Darüşşifa, Sultan Olcâytû, Ilkhanids, Khatun of Ilkhanid.*

Giriş

Amasya Darüşşifası h. 708 (1308-1309) yılında İlhanlı hükümdarı Olcâytû Sultan Muhammed Han'ın saltanatı (1304-1316) döneminde inşa edilmiştir. Bu yapı, İlhanlılar döneminde Anadolu sahasında inşa edilen en önemli ve ender hayrat binaları arasında yer almaktadır.¹

Amasya Darüşşifası hakkında kaleme alınmış çalışmalarda söz konusu binanın banisinin isminin farklı şekillerde yazıldığına şahit olduğumuz için bu konuyu tekrar ele almayı gerekli gördük. Bu çalışmada Amasya Darüşşifası banisi olan İlhanlı hatununun ismini dönemin kaynaklarında geçtiği şekilde aktaracağız. Ardından Amasya Darüşşifası'nın yapımı ile ilgili kitabesine göz atarak banisinin isminin doğru yazılışı ve okunuşunu tespit edeceğiz. Son olarak Amasya Darüşşifası banisinin hayatı hakkında bilgi vereceğiz.

I. Amasya Darüşşifası Banisinin İsmi Literatürdeki Yazılışları

Amasya Darüşşifası hakkında kaleme alınmış yerli ve yabancı kitap ve makalelerde darüşşifanın banisinin adı farklı biçimlerde ve hatta birbirine benzemeyen biçimlerde verilmiştir. Günümüze kadar bu ismin literatürdeki yazılışları şu şekillerde olmuştur:

Mısırlı bilim adamı Ahmed İsa Bek (1876-1946), Arapça olarak yazdığı "Tarihu'l-Bimaristanat fi'l-İslâm" adlı eserinde kitabede geçen bu ismi Îl-Dûzmen Hatun (إيلدوزمن خاتون) şeklinde vermiştir.²

Amasyalı Abdizade diye bilinen Hüseyin Hüsameddin, "Amasya Tarihi" adlı iki ciltlik eserinin iki yerinde Amasya Darüşşifası'ndan bahsederken her iki yerde de banisinin ismini Îl-Dûş Hatun (إيلدوش خاتون) olarak kaydetmiştir.³

¹ Bu konuda bk. Gönül Cantay, "Amasya Dârüşşifâsı", *DİA*, C. III, İstanbul 1991, s. 5-6.

² Ahmed İsa Bek, *Târihu'l-bimâristânât fi'l-İslâm*, Dâru'l-Ra'idü'l-'Arabî, Beyrut 1981, s. 275.

³ Amasyalı Abdizade Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, C. I, Hikmet Matbaası, İstanbul 1327-1330, s. 172; Amasyalı Abdizade Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, C. II, Necm-i İstikbal Matbaası, İstanbul 1332, s. 465.

Aynı şekilde Osman Fevzi Olcay'ın 1937 yılında kaleme aldığı "Amasya Şehri Tarihi" kitabında bu ismi Îl-Dûş Hatun (ایلدوش خاتون) diye okumuş hatta yazar kitabında darüşşifanın kitabesinin resmini çizmiştir (Ek 1).⁴

Yine Gönül Cantay, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi'nin "Amasya Dârüşşifası" maddesinde bu ismi aynı şekilde "İlduş Hatun" diye kaydetmiştir.⁵

A. Engin Beksaç-Ahmet Vefa Çobanoğlu, Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi'nin "İlhanlılar (Sanat)" maddesinde bu ismi "Yıldız Hatun" şeklinde vermişlerdir.⁶

II. Sultan Olcâytû'nun Hatununun İsminin Dönem Kaynaklarındaki Yazılışları

Amasya Darüşşifasının banisinin isminin yazılışını doğrulamak için dönem kaynaklarında bu ismin nasıl geçtiğine bakmamız gerekir. Bunun için makalemizin bu bölümünde bu bilgilere yer vereceğiz.

XIV. yüzyıl başında bizzat İlhanlı hükümdarı Gazan Han'ın emri üzere Hoca Reşîdüddîn Fazlullah-ı Hemedânî tarafından Farsça olarak kaleme alınmış Moğol tarihinin en muteber ve kapsamlı kaynağı niteliğinde olan Câmî'ü't-Tevârih adlı eserde⁷ bu isime rastlamak mümkündür. Câmî'ü't-Tevârih adlı eserinin İlhanlılar kısmında geçen bu isim, Îl-Tûzmîş Hatun (ایلتوزمیش خاتون)⁸ ve Îl-Tûzmîş Hatun (الٹوزمیش خاتون)⁹ şeklinde geçmektedir. Aynı şekilde mezkûr yazarın Kitâb-ı Nesebnâme-i Müluk adlı eserinde Îl-Tûzmîş (ایلتوزمیش)¹⁰ ve aynı eserin farklı yerinde Îl-Tûzmîş (ایلتوزمش خاتون)¹¹ şeklinde kaydedilmiştir. Yine Reşîdüddîn'in diğer bir eseri Kitâb-ı Sultâniyye

⁴ Osman Fevzi Olcay, *Amasya Şehri Tarihi*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Belediye Yazmaları nr. B0002, vr. 59^b.

⁵ Cantay, "Amasya Dârüşşifası", s. 5.

⁶ A. Engin Beksaç-Ahmet Vefa Çobanoğlu, "İlhanlılar (Sanat)", *DİA*, C. XXII, İstanbul 2000, s. 106.

⁷ Yazar ve eseri hakkında geniş bilgi için bk. Şemseddin Günaltay, *İslam Tarihinin Kaynakları, Tarih ve Müverrihler*, Endülüs Yayınları, İstanbul 1991, s. 260-300; Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İsar Vakfı Yayınları, İstanbul 1998, s. 234-237; Zeki Velidi Togan, "Reşîdüddîn", *İA*, C. IX, İstanbul 1988, s. 709; Karl John, "Cihan Tarihçisi Olarak Reşîdüddîn", *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, İstanbul 1966, C. III, Cüz 3-4, s. 227-236.

⁸ Reşîdüddîn Fazlullah-ı Hemedânî, *Câmî'ü't-Tevârih*, neşr. Muhammed Rüşen-Mustafa Musevî, C. II, Neşr-i Elbruz, Tahran 1373 hş., s. 1055, 1189, 1316, 1320.

⁹ Reşîdüddîn, *a.g.e.*, C. II, s. 1320.

¹⁰ Reşîdüddîn Fazlullah-ı Reşîdüddîn, *Kitâb-ı Nesebnâme-i Müluk*, Topkapı Sarayı Müzesi III. Ahmed Kitaplığı, nr. 2937, vr. 143^a.

¹¹ Reşîdüddîn, *a.g.e.*, vr. 145^a.

fi Merâtibu'n-Nebeviyye'de ise bu isim Îl-Dûzmîş Hatun (ایلدوزمیش خاتون)¹² şeklinde geçmektedir (Ek 2).

Ebu'l-Kasım Abdullâh b. Muhammed Kâşânî'nin İlhanlı hükümdarı Sultan Olcâyâtü dönemi olaylarının ayrıntılı bir biçimde kaydedildiği Târîh-i Olcâyâtü adlı Farsça eserinde de bu hatun hakkında bilgiler mevcuttur. Eserin Pervisi-Berger neşrinde bu isim “Îl-tûzmîş” şeklinde verilmiştir.¹³ Yine bu eserin Hambelî tarafından neşre esas olarak kullanılan nüshasında ise söz konusu isim Ûl-Tormîş (اولترمیش)¹⁴, Îl-Tormîş (ایلترمیش)¹⁵ ve Îl-Tormîş (الترمیش)¹⁶ gibi istinsah hatasından kaynaklı olarak üç farklı şekilde görünmektedir. Derya Örs ise Târîh-i Olcâyâtü adlı eserin tercümesinde bu ismi “İldurmuş” şeklinde okumuştur.¹⁷

Dönemin diğer bir önemli kaynağı da Hamdullah Müstevfî tarafından kaleme alınan Târîh-i Güzîde adlı eserdir. Araştırdığımız isim bu eserin sadece bir yerinde geçmektedir ve Îl-Dûrmîş Hatun (ایلدورمش خاتون)¹⁸ şeklinde verilmiştir. Mezkûr eserin Mürsel Öztürk tarafından yapılan Türkçe tercümesinden de bu isim “İldurmuş” şeklinde okunmuştur.¹⁹

Yine İlhanlı Dönemi'nin önemli kaynaklarından olup Fahreddîn Davûd Benâkitî tarafından Farsça kaleme alınan ve daha çok Târîh-i Benâkitî diye bilinen Ravzatü'l-uli'l-Erbâb fi Tevarîhi'l-Ekâbir ve'l-Ensâb adlı eserde söz konusu isim Îl-Tûrmîş Hatun (ایلتورمیش خاتون)²⁰ ve Îl-Tûrmîş Hatun (ایلتورمش خاتون)²¹ ve eserin başka bir yerinde ise te “ت” harfinin noktaları sehven aşağıya konularak Îl-Yûrmîş Hatun (ایلیورمش خاتون)²² şeklinde yazılmıştır.

¹² Reşîdüddîn Fazlullah-ı Reşîdüddîn, *Kitâb-ı Sultâniyye fi Merâtibu'n-Nebeviyye*, Nuruosmaniye Kütüphanesi, nr. 3415, vr. 126^a, 131^a.

¹³ Osman G. Özgüdenli'den naklen bk. Osman Gazi Özgüdenli, *Moğol İnanında Gelenek ve Değişim Gâzân Han ve Reformları (1295-1304)*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2009, s. 169, n. 394.

¹⁴ Ebu'l-Kasım Abdullâh b. Muhammed Kâşânî, *Tarih-i Olcâyâtü*, neşr. Mehîm Hambelî, Şirket-i İntişârât-ı İlmî ve Ferhengî, Tahran, 1391 hş., s. 7, 237.

¹⁵ Kâşânî, *a.g.e.*, s. 49, 83.

¹⁶ Kâşânî, *a.g.e.*, s. 236.

¹⁷ Derya Örs, *Tarih-i Olcaytu (İnceleme ve Çeviri)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1992, s. 52.

¹⁸ Hamdullah Müstevfî-yi Kazvinî, *Târîh-i Güzîde*, neşr. Abdülhüseyin-i Nevaî, İntişârât-ı Emîr Kebîr, Tahran 1339 hş., s. 607.

¹⁹ Hamdullah Müstevfî-yi Kazvinî, *Târîh-i Güzîde*, çev. Mürsel Öztürk, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2018, s. 492.

²⁰ Fahreddîn Davud bin Muhammed Benâkitî, *Tarih-i Benâkitî (Ravzatü'l-uli'l-Erbâb fi Tevarîhi'l-Ekâbir ve'l-Ensâb)*, neşr. Cafer Şuar, Encumen-i Asar-i Milli, Tahran 1348 hş., s. 426, 467, 473.

²¹ Benâkitî, *a.g.e.*, s. 473.

²² Benâkitî, *a.g.e.*, s. 398.

Şemseddîn Ahmed Eflâkî tarafından Farsça olarak kaleme alınan Menâkıbü'l-Ârifin eserinin İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığında bulunan el yazma nüshasına baktığımızda bu isim İl-Tozmiş (ایلترمش)²³ şeklinde yazılmıştır (Ek 3).

Yine aynı eserin Tahsin Yazıcı tarafından 1983 (1362 hş.) tarihindeki Farsça Tahran basımındaki neşrinde İl-Tormiş Hatun (ایلترمش خاتون)²⁴ ve aynı eserin Tahsin Yazıcı tarafından yapılan Türkçe tercümesinde ise “İltirmiş Hatun” şeklinde yazılmıştır.²⁵

III. Amasya Darüşşifası Kitabesi

Amasya Darüşşifası kapılarının farklı cephelerinde kitabeler mevcuttur. Bu kitabelere baktığımızda bu binanın yapılış tarihi, hangi hükümdarın saltanatı dönemi, kim tarafında yaptırıldığı ve mimarı hakkında verilen malumatı ana kapının üzerinde bulunan kitabede olduğunu görmekteyiz. Bu kitabe Arapça yazılmış olup üzerinde şu ibarelere yer verilmiştir.

Kitabenin Arapça Orijinal Metni ve Transkripsiyonu:

“وَقَّعَ اللهُ عَزَّ سُلْطَانَهُ بِعِمَارَةِ دَارِ الشِّفَاءِ الْمُبَارَكَةِ بِأَيَّامِ السُّلْطَانِ الْمُعَظَّمِ الْخَاقَانِ الْأَعْظَمِ غِيَاثِ
الدُّنْيَا وَالدِّينِ أَوْلَجَائِيَتُو السُّلْطَانِ مُحَمَّدِ خَلْدِ اللهِ سُلْطَانَهُ وَ أَيَّامِ عَزَّةِ الْخَاتُونِ الْمُعَظَّمَةِ مَلِكَةِ
الْكِبِيرَةِ ایلدوژمش خاتون زیدت دولتها العبد الضعیف عنبر بن عبدالله تقبل الله منه فی سنة
ثمان و سبعمائه”

“*Veffaka'llahu İzze Sultanehu bi-İmareti Darüşşifai'l-Mübareketi fi Eyyami's-Sultani'l-Muazzam ve'l-Hakani'l-Azam Gıyasü'd-Dünya ve'd-Din Olcâyütü es-Sultan Muhammed Halledallahu Sultanehu ve Eyyame İzzehu, Hatunu'l-Muazzametühu Meliketü'l-Kebiretu İl-Dûzmiş Hatun Züyyidet Devletuha, el-Abdu'z-Zaif Anber bin Abdullah Takabbellahu Minhu fi Senei Seman ve Seb'umie*”

Kitabenin Türkçe Tercümesi: “Allah Yüce Sultan ve Büyük Hakan Dünya ve Dinin Yardımcısı Olcâyütü Sultan Muhammed'i -Allah Onun Saltanatını ve Ululuk Günlerini Devamlı Kılın- Mübarek Darüşşifa'yı Yaptırmasında Muvaffak Kılmıştır. Allah, Yüce Hatun Büyük Melike İl-Dûzmiş Hatun'un

²³ Şemseddin Ahmet Eflâkî, *Menâkıbu'l-Ârifin*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Belediye Yazmaları nr. OE_Yz_0606, vr. 237a.

²⁴ Şemseddin Ahmet Eflâkî, *Menâkıbu'l-Ârifin*, C. II, neşr. Tahsin Yazıcı, İntişârât-ı Dünay-yı Kitab, Tahran 1362 hş., s. 847, 848.

²⁵ Ahmet Eflâkî, *Menâkıbü'l-Ârifin*, C. II, çev. Tahsin Yazıcı, Hürriyet Yayınları, Ankara 1973, s. 241. Tahsin Yazıcı Diyanet İslam Ansiklopedisinin “Ârif Çelebi” maddesinde yine bu hatundan bahsederken İltirmiş Hatun diye yazmıştır. Bk. Tahsin Yazıcı, “Ârif Çelebi”, *DİA*, C. III, İstanbul 1991, s. 363.

Devletini Arttırsın. Güçsüz Kul Abdullah Oğlu Anber. Allah Ondan Kabul Etsin. Yedi Yüz Sekiz Senesinde.”

Çalışmamızın ekler kısmında vermiş olduğumuz kitabenin fotoğrafında da görüldüğü üzere binanın banisinin adı açık bir şekilde İl-Dûzmîş Hatun (ایلدوزمش خاتون) olarak kaydedilmiştir (Kitabenin fotoğrafı için Bk. Ek 4).

Görüldüğü gibi gerek bu ismin İlhanlı kaynaklarında geçen yazılışları gerekse kitabedeki yazılış şekli bu ismin açıkça “İl-Dûzmîş” olduğunu göstermektedir. Türkçe isim olan “İl-Dûzmîş” “ülkeyi veya ili (kavmi) düzenlemiş” anlamına gelmektedir.²⁶ Kaynaklarda görülen bazı ufak farklılıklar ise hiç kuşkusuz her kaynağın farklı nüshalarındaki istinsah hatasından kaynaklandığından öteye geçmemektedir. Bu farklılıkların esas sebebi ise açıkça anlaşıldığı gibi Arap alfabesindeki harflerin noktalarının yanlış yere konulması veya konulmamasından kaynaklanmaktadır. Özellikle de ze “ز” harfindeki noktanın istinsah esnasında sehven koyulmamasıyla ra “ر” şeklinde yazılmasıyla alakalı olduğu görülmektedir. Diğer taraftan Farsça dili özelliğinden kaynaklanan “u” sesli harfi incelererek “o” harekesiyle yazılmasıdır ki; bu durum Menâkıbü'l-Ârifîn'de daha belirgin bir şekilde görülmektedir.

IV. Dönem Kaynaklarında İl-Dûzmîş Hatun Hakkında Geçen Bilgiler

İl-Dûzmîş Hatun'un hayatı hakkında pek fazla bilgiye sahip değiliz. Dönem kaynaklarında onun hakkında çok az ve dağınık bilgiler mevcuttur. Bu dağınık bilgileri bir araya getirerek az da onu tanıtır hayatı ve faaliyetlerine bir nebze olsa da ışık tutmaya çalışacağız.

İlhanlı kaynaklarından malum olduğu kadar İl-Dûzmîş Hatun hem baba hem de annesi tarafından soylu bir aileye mensup olduğu anlaşılmaktadır. Onun annesi ve babası hakkında en detaylı bilgiyi Tarih-i Benâkîti'de görmekteyiz. Adı geçen eserdeki verilen bilgilere göre onun annesinin, Cengiz Han'ın oğlu Çağatay'ın oğlu Mûvatûkân'ın²⁷ oğlu Bâycû'nun oğlu Kûdân'ın²⁸ kızı *Yisûncîn Hatun* olduğu babasının ise, Kongûrat kabilesine mensup olup Cengiz Han'nın dâlûcî²⁹ olan Kûnây'ın oğlu Kara Tâycû'nun

²⁶ Faruk Sümer, *Türk Devletleri Tarihinde Şahıs Adları*, C. I, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1999, s. 323.

²⁷ Bu isim Cihangüşa'da Mâtîkân ve Câmi'u't-Tevârih'de Mûvatûgân şeklinde geçmektedir. Bk. Alâeddîn Atâ Melik Cüveynî, *Târîh-i Cihangüşây-i Cüveynî*, neşr. Muhammed b. Abdolvâhâb-ı Kazvîni, C. I, İntişârât-ı Hermes, Tahran 1378 hş., s. 328; Reşîdüddîn, *Câmi'u't-Tevârih*, I, s. 753.

²⁸ Bu isim Câmi'u't-Tevârih'de Tûdân şeklinde geçmiştir. Bk. Reşîdüddîn, *a.g.e.*, I, s. 753.

²⁹ Dâlûcî, kâhin, koyun kürek kemiklerini kullanarak kehanet eden kimse anlamına gelmektedir. Bk. Ferdinand D. Lessing, *Moğolca-Türkçe Sözlük*, çev. Günay Karaağaç, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2003, s. 361.

oğlu *Kutluğ Timur Gürekan* olduğu belirtilmiştir.³⁰ Tarih-i Olcâyâtü'da annesinin soyu Çağatay'ın oğlu Manku'nun kızı Yisûncîn olarak belirtilmişse de soy ağacındaki yanlışlar ve kopukluklardan dolayı bu bilgi dikkate şayan değildir.³¹ Câmî'ü't-Tevârih'de ise adının geçtiği her yerde sadece babasının ismi de yazılarak zikredilmiştir.

Kaynaklarda İl-Dûzmîş Hatun, İlhanlı hükümdarı Sultan Olcâyâtü (Muhammed Hudâbende)'nun üçüncü hatunu olarak zikredilmektedir.³² Ancak anlaşıldığı kadarıyla adı geçen hatunun, Olcâyâtü'dan evvel, önceki İlhanlı hükümdarlarından Abaka ve Geyhatu'nun da hatunu olmuştur. Aslında bu çok garip gelse de Moğol tarihinde pek çok örneği görüldüğü gibi³³ Moğol töresi gereği hükümdar, babasının veya amcasının ölümünden sonra onların hatunuyla evlenebilirdi.³⁴ Hem Câmî'ü't-Tevârih ve Kitâb-ı Nesebnâme-i Müluk'te hem de Tarih-i Benâkitî'de Kutluğ Timur Gürekan'ın kızı olan İl-Dûzmîş Hatun'un adı, Abaka³⁵ ve Geyhatu'nun³⁶ hatunları listesinde verilmiştir.

Bu durumda İl-Dûzmîş Hatun, Olcâyâtü ile evlendiği zaman yaş itibarıyla Olcâyâtü'dan büyük olmalıdır. Bu evlilik büyük ihtimal ile Geyhatu'nun ölümünden sonra³⁷ ve daha Olcâyâtü hükümdar olmadan evvel gerçekleşmiş olmalıdır. Zira kaynaklarda İl-Dûzmîş Hatun'un Olcâyâtü'dan olan ilk çocuğu Bistâm, 10 Cemazeyilahir 709/15 Kasım 1309 tarihinde öldüğünde 12 yaşında olduğu zikredilmiştir.³⁸ Diğer taraftan Olcâyâtü'nun İlhanlı hükümdarı olması 1304 senesine tekabül etmektedir. Bundan dolayı bu evliliğin 1295 ile 1297 yılları arasında gerçekleşmiş olması kuvvetle muhtemeldir.

³⁰ Benâkitî, *a.g.e.*, s. 397, 398.

³¹ Kâşânî, *a.g.e.*, s. 7.

³² Kâşânî, *a.g.e.*, s. 7; Benâkitî, *a.g.e.*, s. 473; Anonim, *Mu'izz el- Ensâb fi Şeceretü'l Ensâb-ı Selâtin-i Moğol*, Bibliotheque Nationale Paris, Persian 67, 75^b. Fasîh-i Havfî, İl-Dûzmîş Hatun'u yanlışlıkla Sultan Olcâyâtü'nun hanımının annesi olarak göstermiştir. Bk. Fasîh-i Havfî, *Mucmel-i Fasîhî*, neşr. Mahmud Ferruh, C. III, Kitabfuruşî-i Bâstân, Meşhed, 1339 hş., s. 10, 14.

³³ Mesela Dokuz Hatun, Buluğan Hatun vs. bk. Hemedanî, *Kitâb-ı Nesebnâme-i Müluk*, vr. 141^a, 143^a, 145^a, 147^a.

³⁴ Cüveynî, *a.g.e.*, C. II, s. 713; Abdülkadir Özcan, "Hatun", *DİA*, C. XVI, İstanbul 1997, s. 500. Tabi bu meseleyi günümüz şartlarıyla değil o dönemdeki Moğol adet ve ananeleri gereğine göre değerlendirmek daha doğru olacaktır. Bu konu hakkında detaylı bilgi için Şîrîn Beyânî, *Moğol Dönemi İran'ında Kadın*, çev. Mustafa Uyar, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2015.

³⁵ Hemedanî, *Câmî'ü't-Tevârih*, C. II, s. 1055; Hemedanî, *Kitâb-ı Nesebnâme-i Müluk*, vr. 143^a; Benâkitî, *a.g.e.*, s. 426.

³⁶ Hemedanî, *a.g.e.*, C. II, s. 1189; Hemedanî, *a.g.e.*, v. 145^a; Benâkitî, *a.g.e.*, s. 447.

³⁷ 1291-1295 yılları arasından İlhanlı hükümdarı olan Geytahu, 6 Cemâziyelevvel 694 (24 Mart 1295) tarihinde idam edilmiştir. Geytahu Han hakkında bilgi için bk. Abdülkadir Yuvalı, "Geyhatu Han", *DİA*, C. XIV, İstanbul 1996, s. 44-45.

³⁸ Kâşânî, *a.g.e.*, s. 88; Hafız-ı Ebru, *Zeyli Câmî'ü't-Tevârih-i Reşidî*, neşr. Hanbaba Beyanî, Çaphane-yi İlmî, Tahran 1317 hş., s. 70.

Hem Câmî'ü't-Tevârih ve hem Benâkitî'nin verdiği bilgiye göre 4 Safer 703 (17 Eylül 1303) tarihinde Îl-Dûzmîş Hatun, Bistâm Oğul ve Bâyezîd/Ebu Yezîd ile Horasan'dan Tebriz'e vardı. Bu sıralarda "remed" denilen bir tür göz hastalığından rahatsızlanan Gazan Han; onların gelmesine çok sevinerek büyük bir eğlence toyu düzenleyip kızı Olcay Kutluğ ile Şehzade Bistâm'ı nişanladı.³⁹

Câmî'ü't-Tevârih'e göre Îl-Dûzmîş Hatun, Pazar günü 1 Cemaziyülahır 703/10 Ocak 1304 tarihinde oğlu Şehzade Ebu Yezîd'in doğum günü münasebetiyle kendi otağında bir şenlik merasimi düzenlemiş devletin bütün ileri gelenleri bu şenliğe katılarak tebriklerini sunmuşlardır.⁴⁰

Kâşânî, 29 Şevval 706/3 Mayıs 1307 tarihinde Îl-Dûzmîş Hatun'un hasta olduğunu ve Gilan seferine çıkan sultan Olcâyâtû'nun yanında gidemediğini ve Sultan'ın onun sağlığına kavuşması için ünlü tabip ve müverrih Hoca Reşîdüddîn'ı görevlendirdiğini belirtmiştir.⁴¹

Îl-Dûzmîş Hatun hakkında bilgi veren kaynaklardan biri de Ahmed Eflâki'nin yazmış olduğu Menâkıbü'l-Ârifin eseridir. Bu eserde Ulu Arif Çelebi hazretlerinin Tebriz'de Gazan Han ve Îl-Dûzmîş Hatun'un da bulunduğu bir mecliste yaptığı sema gösterisi ve bu semadan sonra hükümdar ve hatunun onu müridi olduklarını anlatılmıştır. Eflâki, Her ne kadar bu olayın tarihini vermese de bu olayın Gazan Han'ın yeni padişah olduğu zamanda cereyan ettiğini rivayet etmektedir.⁴² Ancak Îl-Dûzmîş Hatun'u yanlışlıkla Gazan Han'ın hatunu olarak göstermekte de hataya düşmüştür. Hikâyenin özeti şu şekildedir:

Ârif Çelebi, Gazan Han'ın saltanatının (1295-1304) ilk yıllarında Irak-ı Acem'i görmek ve o diyardaki âlimlerini tanımak niyetiyle Erzurum üzerinden Tebriz'e gitti. Erzurum'da Gazan Han'ın huzuruna gitmekte olan Tuman Bey adında birisi ile tanıştı. Ârif Çelebi'nin kerametlerine şahit olan Tuman Bey, orada onun müridi oldu. Daha sonra Gazan Han'ın huzuruna varan Tuman Bey, bir defasında Gazan Han'a Ârif Çelebi ve onun kerametleri hakkında bahsetti. Bundan etkilenen Gazan, Ârif Çelebi ile görüşmek istese de Ârif Çelebi hanın huzuruna varmaktan imtina ettiğini ve "*Benim onu görmemem onun için daha iyi olur. Ben uzaktan, o adil sultan hakkında dua edeyim ve dervişliğimle meşgul olayım. Çünkü en çabuk kabul edilen dua, bir kardeşin kardeşinin gıyabında ettiği duadır*" demiştir. Ârif Çelebi'nin bu cevabı üzerine görme isteği kat-kat çoğalan Han, vezirlerine onu görmek için

³⁹ Reşîdüddîn, *Câmî'ü't-Tevârih*, s. 1316; Benâkitî, *a.g.e.*, s. 467, 468; Havfi, *Mucmel-i Fasîhî*, C. III, s. 10.

⁴⁰ Reşîdüddîn, *a.g.e.*, s. 1320.

⁴¹ Kâşânî, *a.g.e.*, s. 236.

⁴² Eflâki, *Menâkıbü'l-Ârifin*, C. II, çev. Tahsin Yazıcı, s. 239.

bir tedbir bulmalarını emretti. Bu esnada Gazan Han'ın huzurunda bulunan İl-Dûzmîş Hatun “*Ben onun mübarek yüzünü görmek için bir toplantı tertip edip ona sema vereyim, Şeyhülislam'ın oğlunu da gönderip onu davet edeyim. Belki teşrif ederler*” demiştir. Ârif Çelebi bu isteği kabul edip o meclise giderek sema törenine başlamıştır. Sonunda İl-Dûzmîş Hatun, Ârif Çelebi'ye birçok hediye ve elbiseler vererek onun müritlerinden olmuştur. Gazan Han da Ârif Çelebi'nin sayesinde Mevlâna ailesine gönül vermiş ve bu hanedana sevgisi çoğalmıştır.⁴³

Her ne kadar İlhanlı kaynaklarında böyle bilgilere rastlanmasa da Gazan Han Dönemi ile birlikte İlhanlı merkezlerinde Mevlevilik ve sema törenlerinin yaygınlaştığını görmek mümkündür. Nitekim bunu Sultaniye'de Mevlevilik tarikatına ait bazı ünlü kişilerin sema meclisini andıran toplu mezarlıklarının günümüze kadar ulaşması ve halk dilinde “Keçe Börk” diye bilinen bir türbenin de Ârif Çelebi'ye ait olduğunun bilinmesi de bu durumu teyit etmektedir.⁴⁴

Bütün bu bilgileri değerlendirdiğimiz zaman Ârif Çelebi sayesinde İlhanlı sultanlarının Mevleviliğe sempati duyduklarını ve bu devirde Mevlevi tarikatının İlhanlı devletinin merkezinde yaygınlaştığını söyleyebiliriz. Diğer taraftan bu hikâyeden de anlaşıldığı üzere hem Gazan Han hem de İl-Dûzmîş Hatun'un Ârif Çelebi'nin sayesinde sema ve Mevleviliğe sempati duyup temayül ettikleri anlaşılmaktadır. Gerçekten de İlhanlıların sonlarına doğru Mevlevilik ve sema gösterilerinin İlhanlıların başkentleri olan hem Tebriz hem de Sultaniye'de yaygınlaştığına şahit oluyoruz.

V. İl-Dûzmîş Hatun'un Vefatı ve Defnedildiği Yer

Dönemin İlhanlı tarihçilerinden Kâşânî, İl-Dûzmîş Hatun'un ölümü hakkında şu ifadeleri aktarır: “*23 Rabiulahir 708/10 Ekim 1308 tarihi perşembe günü öğleden sonra İl-Dûzmîş Hatun kriz (müfâcât=ani ölüm) nedeni ile vefat etti. Tabutunu Sultaniye'ye nakledip ve yüce kümbetin altında defnettiler*”.⁴⁵

⁴³ Eflâki, *a.g.e.*, s. 239-242.

⁴⁴ Abbas Attarî Kirmanî, *Târih-i Şehirhay-ı İran*, Neşr-i Asim, Tahran 1387 hş., s. 402. Mevleviliğin bu sahada yayılmasında hiç kuşkusuz Ârif Çelebi'nin önemli bir rolü olmuştur. Ârif Çelebi'nin hem eşinin Tebrizli olması hem de kendisinin bu bölgedeki âlimlerle tanışmak ve görüşmek istediği için sık sık Tebriz'e gitmiştir. Diğer taraftan Eflâki'nin verdiği bilgiye göre Ârif Çelebi babası Sultan Vele'din İlhanlı Hükümdarı Olcâytü Hudâbende'nin (1304-1316), Hz. Peygamber'in kabri yanında gömülü bulunan Hz. Ebû Bekir'in kemiklerini kabrinden çıkarttırıp kaçirtmak isteme teşebbüsünü önlemesini isteği için 1316'da yola çıktığını ve 8 Zilhicce 716 (21 Şubat 1317)'da Sultâniye'ye varıp orada bir yıl veya biraz daha fazla bir süre kaldığını ve sema törenini yaptığını biliyoruz. Bk. Yazıcı, “Arif Çelebi”, 363-364.

⁴⁵ Kâşânî, *a.g.e.*, s. 83. Fasîh-i Havfî'de İl-Dûzmîş Hatun'un Sultaniye'ye defnedildiğini teyit etmektedir. Bk. Havfî, *Mucmel-i Fasîhî*, C. III, s. 15.

Îl-Dûzmîş Hatun'un vefatı Târih-i Güzîde'de, 708 senesi Cemaziyülevvel ayında olduğu belirtilmiştir.⁴⁶ Tarih-i Benâkitî ve Mucmel-i Fasîhî'de ise 705 (Ekim/Kasım 1308) senesinde Tebriz kazasından olan Verâkân Yurt'unda vefat ettiği ve cenazesinin Sultaniye Kalesi'nin yüce eşğinde ve oğullarının yanında defnedildiğini belirtilmiştir.⁴⁷

VI. Îl-Dûzmîş Hatun'un Çocukları Hakkında

Olcâyâtü Sultan'ın Îl-Dûzmîş Hatun'dan Bistâm, Bâyezîd ve Muhammed Tayfûr adında üç oğlu ve Sâtı-bek isminde bir kızı olmuştur. Tarih-i Olcâyâtü'nun da belirttiği gibi⁴⁸ Olcâyâtü'nun evliyalara muhabbetinden dolayı oğullarının isimlerine evliya isimlerini vermiştir. Bunun için Îl-Dûzmîş Hatun'dan olan üç oğlunun isimleri, Bâyezîd-i Bistâmî diye bilinen meşhur İslam mutasavvıf ve âlimi Ebû Yezîd Tayfûr b. Îsâ'nın ismindendir.⁴⁹ Bu her üç oğlu da küçük yaşta iken vefat etmiştir. Kaynaklarda bunların hakkında çok az bilgi mevcuttur. Aşağıda bu üç oğlu hakkında dönem kaynaklarında geçen bilgiler şöyledir:

a. Bistâm

Olcâyâtü ağabeyi Gazan Han öldükten hemen sonra 25 Şevval 703 / 31 Mayıs 1304 tarihinde Geyhatu'nun oğlu Alafrenk'in İlhanlı hükümdarlığını destekleyen ve kendisine suikast planı hazırlayan Horasan Emiri Hurkudak'ı idam etti. Daha sonra, Horasan bölgesini oğlu Bistâm Oğul'a verdi. Bistâm küçük yaşta olduğu için siyasette usta biri olan Aladay Noyan'ın oğlu Emirzade Biktut'u ona naip olarak atayıp ordu işlerini de yine ona verdi.⁵⁰

3 Cemaziyülahır 704/1 Ocak 1305 tarihinde Şehzade Bistâm için Gazan Han'ın kızı Olcay Kutluğ'u istediler. Bu istek her iki aile tarafından kabul edildi.⁵¹

Daha sonra 1 Safer 708/21 Temmuz 1308 tarihi pazar gününde Şehzade Bistâm ile Olcay Kutuluğ'un düğünü yapıldı. Başlık parası olarak da 400 tümen katıksız altın verildi.⁵²

⁴⁶ Kazvinî, *a.g.e.*, s. 607; Türkçe çev., s. 492.

⁴⁷ Benâkitî, *a.g.e.*, s. 473; Havfî, *a.g.e.*, s. 14-15.

⁴⁸ Kâşânî, *a.g.e.*, s. 49.

⁴⁹ Olcâyâtü Sultan'ın Hacı Hatun'dan Ebû Saîd ve Olcâtây Hatun'dan da Ebü'l-Hayr adında birer oğlu vardı. Bu ikisinin isimlerini ise 11. yy. da yaşamış Horasanlı mutasavvıfı Ebû Saîd-i Ebü'l-Hayr'dan vermiştir.

⁵⁰ Abdu'l-Muhammed Âyetî, *Tahrîr-i Târih-i Vassâf*, İntişârât-ı Bunyâd-ı Ferheng-i İrân, Tahrân 1346 hş., s. 273.

⁵¹ Kâşânî, *a.g.e.*, s. 42.

⁵² Kâşânî, *a.g.e.*, s. 82.

Ancak çok geçmeden 10 Cemaziyülahır 709/15 Kasım 1309 tarihinde şehzade Bistâm, Sahne ve Çimçal taraflarında vefat etti. Bu olaydan herkes çok hüzünlenmiş ve gözyaşları sel olmuştur.⁵³ Kaşani, onun küçük yaşta öldüğünü söylemektedir.⁵⁴ Bunun yanında Hafız-ı Ebru Bistâm'ın öldüğünde 12 yaşında olduğunu yazmaktadır.⁵⁵

Benâkitî ise Şehzade Bistâm'ın Sultaniye'deki yüce kubbenin altında defnedildiğini yazmaktadır.⁵⁶

b. Bâyezîd/Ebu Yezîd

Pazar günü 1 Cemaziyülahır 703/10 Ocak 1304 tarihinde Şehzade Ebu Yezîd'in doğum günü münasebetiyle İl-Dûzmîş Hatun'un ordasında toy ve şenlik merasimi düzenlenmiştir. Gazan Han, hatunlar, şehzadeler ve emirlerin tamamının iştirak etmiş ve tebriklerini ileterek şenlikler yapmışlardır. Gazan Han, bütün şehzadeler, hatunlar ve devlet eşrafına ikramlarda bulunarak onları özel suyûrgâmîşiler ile şereflendirmiştir.⁵⁷

19 Rebiyülahır 704/19 Kasım 1304 tarihinde şehzade Bâyezîd'ı ilk defa ata bindirip eğlence ile şenlik yaptılar.⁵⁸

3 Cemaziyülahır 704/1 Ocak 1305 tarihinde Tuday Hatun'nun torunu ve İlcitay Kuşci'nin kızını Bâyezîd için istediler. Bu istek her iki aile tarafından kabul görüldü.⁵⁹

Kâşânî onun küçük yaşta vefat ettiğini bildirmektedir.⁶⁰ Hafız-ı Ebru ise Bâyezîd öldüğünde 8 yaşında olduğunu belirtmektedir.⁶¹ Benâkitî Şehzade Bâyezîd'in Sultaniye'deki yüce kubbenin altında defnedildiğini yazmaktadır.⁶²

c. Muhammed Tayfûr

15 Cemaziyülevvel 705/3 Aralık 1305 tarihinde İl-Dûzmîş Hatun'un bir oğlu oldu. İsmi Muhammed Tayfûr koydular.⁶³ Hakkında kaynaklarda pek

⁵³ Kâşânî, *a.g.e.*, s. 88.

⁵⁴ Kâşânî, *a.g.e.*, s. 7.

⁵⁵ Ebru, *a.g.e.*, s. 70.

⁵⁶ Benâkitî, *a.g.e.*, s. 398; Muizü'l-Ensâb adlı eserde de Bistâm'ın Sultaniye'ye defnedildiği teyit edilmektedir. Bk. Anonim, *Mu'izz el- Ensâb fî Şeceretü'l Ensâb-ı Selâtin-i Moğol*, vr. 77^a.

⁵⁷ Reşîdüddîn, *Câmi'u't-Tevârih*, C. II, s. 1320.

⁵⁸ Kâşânî, *a.g.e.*, s. 41.

⁵⁹ Kâşânî, *a.g.e.*, s. 42.

⁶⁰ Kâşânî, *a.g.e.*, s. 7.

⁶¹ Ebru, *a.g.e.*, s. 71.

⁶² Benâkitî, *a.g.e.*, s. 398. Muizü'l-Ensâb adlı eserde de Bâyezîd'in Sultaniye'ye defnedildiği teyit edilmektedir. Bk. Anonim, *a.g.e.*, vr. 77^a.

⁶³ Kâşânî, *a.g.e.*, s. 49.

bilgi bulunmamaktadır. Kâşânî ve Hafız-ı Ebru, Tayfûr'un küçük yaşta vefat ettiğini yazmıştır.⁶⁴

d. Sâti-bek

Sâti-bek Hatun, İlhanlı Devleti hükümdarı Olcâyâtü Han ve İl-Dûzmîş Hatun'un kızı ve İlhanlı Devleti'nin 9. hükümdarı Ebu Said Bahadır'ın ayrı anneden doğma kız kardeşidir. İlk eşi devletin önemli bir vezir ve komutanı olan Emir Çoban idi.⁶⁵

Ebu Said'in 30 Kasım 1335 tarihinde ölümünden⁶⁶ kısa bir süre sonra, güçlerini birleştirmek amacıyla Arpa Han ile evlendi. Arpa Han'ın 2 yıl geçmeden savaş sırasında ölümünden sonra sırasıyla Musa Han ve Muhammed Han devleti yönettiler. Sâti-bek Hatun, 1338 yılında iktidarı ele geçirerek ender Müslüman kadın hükümdarlardan biri oldu. Bununla birlikte Toga Timur Han ile iktidarı paylaştığı da kabul edilir. Ertesi yılın mayıs ayı civarında tahta Çobanlı Şeyh Hasan tarafından Süleyman Han ile evlendirilerek tahta Süleyman Han oturtuldu. Zaten son dönemde Sâti-bek Hatun artık Şeyh Hasan'ın İlhanlıları idarede kullandığı bir kukla hükümdar haline gelmiş idi.⁶⁷ Kaynaklarda Sâti-bek'in ölümü ve defnedildiği yer hakkında ise bilgi bulunmamaktadır.

Sonuç

İlhanlılar döneminde Amasya'da bir İlhanlı hatunu tarafından yapılan darüşşifanın kapısının üzerinde bulunun kitabede banisinin ismi açık olarak İl-Dûzmîş olarak yazılmaktadır. Bu darüşşifanın kitabesindeki isim araştırmacılar tarafından farklı şekillerde okunmuştur. Bu çalışmayla ilk defa olarak darüşşifanın banisinin ismini İl-Dûzmîş olduğunu tespit etmiş bulunmaktayız. Bu ismin doğru şeklini dönem kaynaklarını inceleyerek tasdik etmekteyiz. Nitekim dönemin kaynaklarında görülen istinsah hatası, naşirlerin ve mütercimlerin tercüme hatalarını göz ardı edersek kaynaklarda da bu ismin İl-Dûzmîş/İl-Tûzmîş şeklinde yazıldığını görmekteyiz. Diğer taraftan bu ismi anlam bakımından da değerlendirdiğimizde mezkûr ismin “*ili (kavmi) düzenlemiş*” anlamına gelmesi de görüşümüzü desteklemektedir. Kaynaklarda İl-Dûzmîş Hatun'un hayatı ve faaliyetleri hakkında kısa bilgiler

⁶⁴ Kâşânî, *a.g.e.*, s. 7; Ebru, *a.g.e.*, s. 71.

⁶⁵ Kâşânî, *a.g.e.*, s. 7; Anonim, *a.g.e.*, vr. 77^a; Peter Jackson, “Sati Bik” *Encyclopædia Iranica*, çevrimiçi baskı 2016, <https://www.iranicaonline.org/articles/sati-bik-princess> (Erişim tarihi 01.10.2021)

⁶⁶ Ahmet Korkmaz, “Celayırlılar Döneminde Yakın Doğu'da Ticari Vaziyet (1340-1411)”, *Orta Çağ'da Ticaret*, ed. Tolgahan Karaimamoğlu, Selenge Yayınları, İstanbul 2021, s. 279.

⁶⁷ Sâti-bek hakkında bk. Nilgün Dalkesen, “Sâti Bîk (Sati Bek) and the Post-Ilkhānid Middle East”, *Fe Dergi*, 9, S. 2, 2017, s. 71-80.

mevcuttur. Bu bilgiler değerlendirildiğinde onun İlhanlı hatunları içerisinde önemli bir mevkie haiz olduğu ve bürokrat bir aileye mensup olması nedeniyle de saygın bir konuma sahip bulunduğu anlaşılmaktadır. Sırasıyla Abaka, Geyhatu ve son olarak da Olcâytû'nun hatunu olmuştur. Ancak kaynaklar sadece Olcâytû'dan çocukları olduğunu belirtmişlerdir. Kendisinin Bistâm, Bâyezîd ve Tayfûr adında üç oğlu ve Sâtı-bek isminde bir kızı olmuştur. Bunlardan iki oğlu daha kendisi hayatta iken çok küçük yaşta vefat etmişlerdir. Kendisinin ölümünü de bu evlat acısı yüzünden olduğu söylenebilir. İlk oğlu ve taht varisi olan Bâyezîd de kendisinin vefatından kısa bir süre sonra ölmüştür. Kaynaklarda küçük yaşta ölen çocuklarının hangi nedenle vefat ettikleri hakkında bir bilgi verilmemiştir. Her ne kadar İl-Dûzmîş Hatun'un oğulları küçük yaşta ölse de onun vefatından sonra Satı-bek'in sultanlık tahtına geçişi ile o, İlhanlı tarihinde valide sultan olarak tavsif edilecek haklı bir üne sahip olmuştur. Diğer taraftan İran coğrafyasında mezkûr Hatun'un Mevleviliğin yayılması ve yaygınlaşmasında etkili bir rol oynadığını söylenebiliriz.

Kaynakça

- Beksaç, A. E.- Çobanoğlu, A. V., “İlhanlılar (Sanat)”, *DİA*, C. XXII, İstanbul 2000, s. 105-108.
- Abbas Attarî Kirmanî, *Târih-i Şehirhay-ı İran*, Neşr-i Asim, Tahran 1387 hş.
- Abdu'l-Muhammed Âyetî, *Tahrîr-i Târih-i Vassâf*, İntişârât-ı Bunyâd-ı Ferheng-i İrân, Tahrân 1346 hş.
- Özcan, A., “Hatun”, *DİA*, C. XVI, İstanbul 1997, s. 499-500.
- Yuvalı, A., “Geyhatu Han”, *DİA*, C. XIV, İstanbul 1996, s. 44-45.
- Ahmed İsâ Bek, *Târihu'l-bimâristânât fi'l-İslâm*, Dâru'l-Ra'idü'l-'Arabî, Beyrut 1981.
- Ahmet Eflâki, *Menâkıbü'l-Ârifîn*, C. II, çev. Tahsin Yazıcı, Hürriyet Yayınları, Ankara 1973.
- Korkmaz, A., “Celayırlılar Döneminde Yakın Doğu'da Ticari Vaziyet (1340-1411)”, *Orta Çağ'da Ticaret*, ed. Tolgahan Karaimamoğlu, Selenge Yayınları, İstanbul 2021, s. 279-292.
- Alâeddîn Atâ Melik Cüveynî, *Târih-i Cihangüşây-i Cüveynî*, neşr. Muhammed b. Abdulvâhâb-ı Kazvînî, C. I, İntişârât-ı Hermes, Tahran 1378 hş.
- Amasyalı Abdizade Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, C. I, Hikmet Matbaası, İstanbul 1327-1330.
- Amasyalı Abdizade Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, C. II, Necm-i İstikbal Matbaası, İstanbul 1332.

- Örs, D., *Tarih-i Olcaytu (İnceleme ve Çeviri)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1992.
- Ebu'l-Kasım Abdullâh b. Muhammed Kâşânî, *Tarih-i Olcâyâtü*, neşr. Mehin Hambelî, Şirket-i İntişârât-ı İlmî ve Ferhengî, Tahran, 1391 hş.
- Fahreddin Davud bin Muhammed Benâkitî, *Tarih-i Benâkitî (Ravzatü'l-uli'l-Erbâb fî Tevarihi'l-Ekâbir ve'l-Ensâb)*, neşr. Cafer Şuar, Encumen-i Asar-i Milli, Tahran 1348 hş.
- Sümer, F. *Türk Devletleri Tarihinde Şahıs Adları*, C. I, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1999.
- Fasîh-i Havfî, *Mucmel-i Fasîhî*, neşr. Mahmud Ferruh, C. III, Kitabfuruşî-i Bâstân, Meşhed, 1339 hş.
- Lessing, F. D. *Moğolca-Türkçe Sözlük*, çev. Günay Karaağaç, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2003.
- Cantay, G., “Amasya Dârüşşifâsı”, *DİA*, C. III, İstanbul 1991, s. 5-6.
- Hafız-ı Ebru, *Zeyli Câmî 'u't-Tevârih-i Reşidî*, neşr. Hanbaba Beyanî, Çaphane-yi İlmî, Tahran 1317 hş.
- Hamdullah Müstevfî-yi Kazvinî, *Târih-i Güzide*, çev. Mürsel Öztürk, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2018.
- Hamdullah Müstevfî-yi Kazvinî, *Târih-i Güzide*, neşr. Abdülhüseyn-i Nevaî, İntişârât-ı Emîr Kebîr, Tashran 1339 hş.
- John, K., “Cihan Tarihçisi Olarak Reşidüddin”, *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, İstanbul 1966, C. III, Cüz 3-4, s. 227-236.
- Dalkesen, N., “Sâti Bîk (Sati Bek) and the Post-Ilkhânid Middle East”, *Fe Dergi* 9, S. 2, (2017), s. 71-80.
- Olçay, O. F., *Amasya Şehri Tarihi*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Belediye Yazmaları nr. B0002.
- Özgüdenli, O. G., *Moğol İnanında Gelenek ve Değişim Gâzân Han ve Reformları (1295-1304)*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2009.
- Jackson, P., “Sâti Bîk” *Encyclopædia Iranica*, çevrimiçi baskı 2016, <https://www.iranicaonline.org/articles/sati-bik-princess> (Erişim tarihi 01.10.2021)
- Şeşen, R., *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İsar Vakfı Yayınları, İstanbul 1998.
- Reşidüddîn Fazlullah-ı Hemedânî, *Câmî 'u't-Tevârih*, neşr. Muhammed Rûşen-Mustafa Musevî, C. I-II, Neşr-i Elbruz, Tahran 1373 hş.
- Reşidüddîn Fazlullah-ı Hemedânî, *Kitâb-ı Nesebnâme-i Müluk*, Topkapı Sarayı Müzesi III. Ahmed Kitaplığı, nr. 2937.

Reşîdüddîn Fazlullah-ı Hemedânî, *Kitâb-ı Sultâniyye fî Merâtibu'n-Nebeviyye*, Nuruosmaniye Kütüphanesi, nr. 3415.

Şemseddin Ahmet Eflâkî, *Menâkıbu'l-Ârifîn*, C. II, neşr. Tahsin Yazıcı, İntişârât-ı Dünay-yı Kitap, Tahran 1362 hş.

Şemseddin Ahmet Eflâkî, *Menâkıbu'l-Ârifîn*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Belediye Yazmaları nr. OE_Yz_0606.

Şemseddin Günaltay, *İslam Tarihinin Kaynakları*, Tarih ve Müverrihler, Endülüs Yayınları, İstanbul 1991.

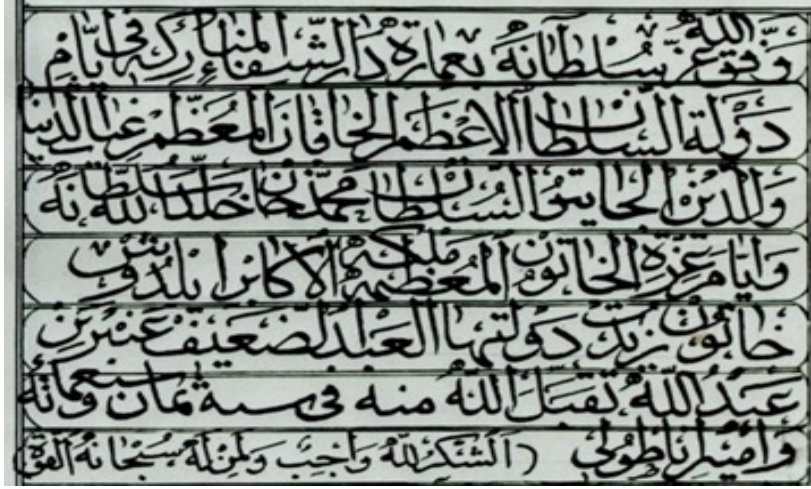
Şîrîn Beyânî, *Moğol Dönemi İran'ında Kadın*, çev. Mustafa Uyar, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2015.

Yazıcı, T., “Ârif Çelebi”, *DİA*, C. III, İstanbul 1991, s. 363-364.

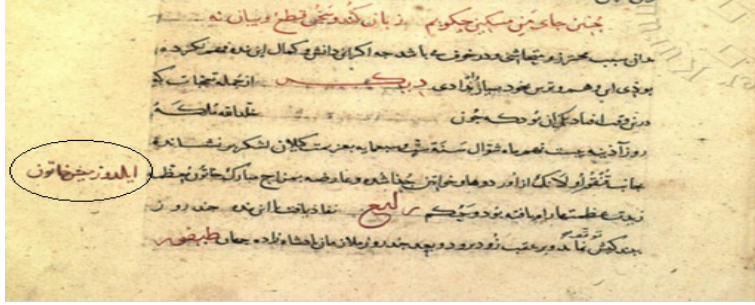
Togan, Z. V., “Reşîdüddîn”, *İA*, C. IX, İstanbul 1988, s. 709-710.

Ekler:

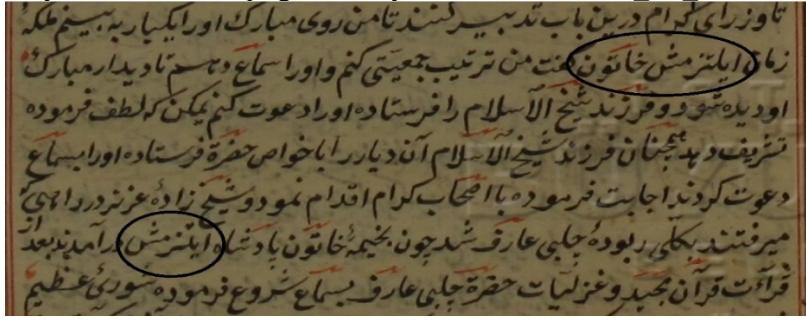
EK 1. Osman Fevzi Olcay, *Amasya Şehri Tarihi*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Belediye Yazmaları nr. B0002, vr. 59b.

EK 2. Reşîdüddîn Fazlullah-ı Hemedânî, *Kitâb-ı Sultâniyye fî Merâtibu'n-Nebeviyye*, Nuruosmaniye Kütüphanesi, nr. 3415, vr. 124^a.

EK 3. Şemseddin Ahmet Eflâkî, *Menâkıbu'l-Ârifîn*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Belediye Yazmaları nr. OE Yz 0606, vr. 237^a.

Ek 4. Amasya Darüşşifası Kitabesinde Geçen İl-Düzmîş Hatun İbaresini (Fotoğraflar, Doç. Dr. Mehmet KUTLU'un şahsi arşivinden alınmıştır.)

Ek 4.1

Ek 4.2

Ek 4.3

